

„EZ EGY NAGY-NAGY KÖZÖS MUNKA”

INTERJÚ VÁNDOR ANDRÁS STATIKUSMÉRNÖKKEL¹

Kovács Gergely: Hogyan emlékszik vissza az egyetemi évekre? Mikor került érdeklődése középpontjába a statika és az épületszerkezet?

Vándor András: 1959–1964 között jártam az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemre,² ahol mérnök karon, acélszerkezet szakon végeztem. Onnan a Magyar Hajó- és Darugyárba kerültem a Célgéptervezés Osztályra, ahol például gépalapokat kellett tervezni. Két és fél év után úgy éreztem, hogy bár nagyon szeretem a rozsdás vasakat (maig is), ez kevés. Akkor egy szerencsés véletlen folytán Zádor Misitől megtudtam, hogy a műemlékfelügyelőség statikus tervezőt keres, amire nekem papíron jogosultságom volt. Fölmentem az OMF Dísz tér 4–5. számú épületébe,³ és az akkori személyzetis, Polgár Iluska és az osztályvezető, Horler Miklós megfelelőnek talált, így 1967. január 2-án fél 9-kor, mint egy rendes állami hivatalnok, beléptem a Felügyelőség Tervezési Osztályára.

Érdeklődésem annyira nem volt, hogy azt sem tudtam, mi az, hogy műemlék. Nekem – ugyanúgy, mint minden civilnek – az emlékmű jelentett valamit. Hogy mit kell csinálni, azt pláne nem tudtam, aztán utóbb kiderült, hogy nem egészen azt, sőt egészen nem azt, mint amit az egyetemen tanultunk. Így kezdődött 1967. január 2-án fél 9-kor.

F. Dóczy Erika: Kik voltak a meghatározó kollégái ekkor?

VA: A belépés pillanatában még nem tudtam, milyen fantasztikus társaságba kerülök. A Dísz térre néző nagyszobában (a pápai nunciátúra főtermében) ült Horler Miklós osztályvezető, aki karakterében meghatározó volt. Rajta kívül is elképesztő szakemberek ültek ott: a sarokban, az ajtótól jobbra Ferenczy Karcsi, aztán Mayer Jóska statikus,⁴ Erdei Feri, körülbelül vele szemben Nagypál Judit, Sedlmayr János, Koppány Tibor és Rév Kati szerkesztő-rajzoló (egy alacsony, kellemes, papagáj kinézetű, roppant kedves, agilis nő). Ratkai Ida,⁵ Földesi Csongor⁶ is ebben a szobában

¹ Az interjút F. Dóczy Erika és Kovács Gergely készítette 2022. július 21-én. A leíratot készítette és lábjegyzetekkel ellátta: F. Dóczy Erika, Kovács Gergely. Szerkesztette Markója Csilla (ELKH BTK MI).

² Az 1950-es évek első felében a Budapesti Műszaki Egyetemből kivált a Mérnöki és az Építésmérnöki Kar, és Építőipari Műszaki Egyetem néven önállósult. 1955-től a közlekedésmérnökök csatlakozásával Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem néven működött. A két műszaki egyetem 1967-ben újra egyesült.

³ A barokk palota hét, 1686-ban nagyrészt elpusztult középkori lakóház helyén épült Venerio Ceresola császári építőmester tervei szerint. 1920–1945 között a pápai nunciátúra épülete. A II. világháborús sérüléseket 1951-ben állították helyre, az épület irodaház funkciót kapott, és 1957–1971 között az OMF székháza volt.

⁴ Mayer József, statikusmérnök, épületgépész. Az 1950–1970-es évek folyamán az OMF munkatársa.

⁵ Romhányiné Ratkai Ida, művészettörténész. Ld.: R. Ratkai Ida: A nagybörzsönyi Szent István templom kutatása. *Magyar Műemlékvédelem*, 6. 1972. 175–178.

⁶ Földesi Csongor, építész, belsőépítész, az OMF munkatársa volt.

1. Vándor András, 2022

dolgozott, és még jó páran. Mendele Feri a hátsó, udvarra néző irodában ült. Arra, hogy az előbb felsorolt építész kollégák (Ferenczy Karcsi, Erdei Feri, Sedlmayr János, Koppány Tibi) a maguk szakmájában zseniálisak, egy idő múlva rá kellett jönnöm, miután énnekem lila gőzöm nem volt erről a szakmáról. Eljártam velük mindenhová, és hihetetlen, hogy miket lehetett tőlük megtanulni. Ez aztán nagyon sok évig folytatódott.

KG: Ha jól értem, akkor ebben az időben Mayer Józseffel ketten voltak statikusok az OMF-ben?

VA: Igen, Mayer Jóska volt a statikus, ő tervezte a diósgyőri várnak a valószínűleg most sajnos elbontásra kerülő vasbetonhídját, és én voltam a szerkesztő-rajzoló.⁷ Valószínűleg elég pocsék szerkesztő-rajzoló lehettem. Akkoriban már sejtettem valamit arról, hogy ez a szakma körülbelül hogy nézhet ki, Jóska meg hihetetlenül pedánsan dolgozott, még a hídszabályzatnak is megfeleltette azt a hidat, ami egyébként birtokon belül volt; de ha végiggondolom, igaza volt, mert még most is ott áll. Sok probléma volt ezzel a híddal, mert olyasmiket kellett fölrajzolni, amiket ő kitalált, és feltétlenül ragaszkodott hozzá, viszont a kivitelezők nem voltak boldogok tőle. Saját kivitelezője volt akkor a Felügyelőségnek.

1968. augusztus 20-án volt a Ferenczy Karcsi által tervezett diósgyőri vár ünnepélyes átadása, ami szerintem – de a kollégák is leginkább azon a véleményen voltak, hogy – az ország egyik legtanulságosabb és legérdekesebb helyreállítását. Karcsinak nagyon szabad gondolkodása volt az új anyagokban, szerkezetekben, és hihetetlen könnyedséggel alkalmazott bármit.⁸ Az 1968-as átadás előtt lent ragadtam a kivitelezésnél. Lementem műve-

⁷ Ferenczy Károly – Mayer József: *Miskolc-Diósgyőr, vár, bejárati híd. Kiviteli tervdokumentáció. Állagmegóvási tervdokumentáció (1959-1966)*. Kézirat. Budapest, 1966. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 31661.

⁸ Ferenczy Károly: A diósgyőri várrom építészeti restaurálása és műemlékvédelme. *Magyar Műemlékvédelem*, 9. 1984. 163-253.

zetni, és volt olyan nap, hogy Carlot⁹ le kellett takarítani a pályáról, mert mondott valamit, hogy mit és hogy kell megcsinálnunk, hozzákezdünk, majd fél óra múlva visszajött, hogy nem jó, ne így csináljuk, és mikor az emberek azt mondták, „mérnök úr, este fél hat van”, akkor azt mondta, „jó, akkor magam viszem a követ”. Jó erős, elsőosztályú tornász volt, és mivel imponálni akart Czeglédy Icának,¹⁰ az 54 lépcsőfokon kézen állva fölment lentről, a hídtól egészen a kapuig.

KG: Mik voltak az első munkái, feladatai azt követően, hogy az OMF-be került?

VA: Az első nem is munka volt igazán. Bedobtak a mélyvízbe. 1967 februárjában jött egy értesítés, hogy az esztergomi királyi palotának megrepedt a boltozata.¹¹ Kihúztam magam – én vagyok a szakértő –, és elmentem megnézni. Akkor még semmilyen helyreállítás nem történt. Volt ott velem három-négy ember, akik várták, hogy a mérnök úr, a szakértő majd mond valamit. Lebotorkáltunk egy pincébe, ami úgy emlékszem, olyan 6-8 méter széles lehetett, és valahol a sötétben, ott volt fönt a boltozat. Az egyik ember, akinek volt lámpája, fölvilágított a repedésre, és azt mondta, „Hát látja, mérnök úr, most mit csináljunk?”. Én láttam, de fogalmam sem volt, hogy mit kellene csinálni. Az egyetemi tanulmányok arról szóltak, hogy a boltozat az ilyen,¹² valamiből van, és általában semmi baja nincsen, vagy ha valami

2. Vándor András © MÉM MDK, Tudományos Irrattár, Lymbus, ltsz. K 1899

⁹ Ferenczy Károly széleskörben elterjedt beceneve.

¹⁰ Czeglédy Ilona (1937–2022), régész. Részt vett a sümegi, az egri, a siklósi és a diósgyőri vár feltárában. Utóbbi eredményeit összegző dolgozatával 1980-ban kandidátusi fokozatot szerzett. Ferenczy volt a második férje. Házasságuk, válásuk, illetve a vár helyreállítása kapcsán így fogalmaz Román András: „Együttműködésük olyan példás volt, hogy össze is házasodtak, majd amikor elváltak, a várral is bajok kezdődtek”. Román András: *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről*. Budapest, 2004. 179. Czeglédy Ilona életéről bővebben ld. az Oral History Archívumban: <https://www.visszaemlekezesek.hu/czeglady-ilona> (letöltés ideje: 2022. november 2.).

¹¹ A megrepedt boltozathoz kapcsolódó dokumentációt nem ismerünk, a Tudományos Irrattárban nem található vonatkozó anyag.

¹² Miközben mondja, dongaívét rajzol a levegőbe.

baja van, akkor másikat kell építeni helyette. Azt pedig a technikumban (épületgépészeti technikumot végeztem) tanultam meg az anyag- és gyártásismeret tanárunktól, hogy „Fiúk, ne szégyelljék magukat, kérdezzék meg az okosabbakat!”. A sötét pincében körbevilágítottam, és megkérdeztem a többieket, ki mit csinálna. Mindenki mondott valamit, és az egyiknek mondtam, hogy „Ez az!”. Ez volt az első szakértői tevékenységem. Valószínűleg nem döntöttem rosszul, mert egy hozzám képest korosabbnak tűnő szakember mondta, a boltozat pedig azóta is megvan, és jól érzi magát.

A második a túronyi templom volt – a többinél aztán már nem nagyon emlékszem ilyen részletekre, de ez nagyon megmaradt –, szintén február táján lehetett. Jött egy levél, hogy alatta van az óvoda, és dől a torony. Túrony Pécs és Siklós között fekszik. Lementem, és egyedül hagytak a templomban, a plébános úr odaadta a kulcsot, hogy nézelődjek, meg döntssem el, mi a teendő. Ott kezdtem el ismerkedni a magyar templomépítészet történetével, már amennyit az ember ilyen helyzetben megismerhetett belőle. Ez volt az első ilyen kiszállásom, a torony pedig azóta is áll, rendben van; akkor sem volt semmi baja, csak valamelyik óvónő egy fél deci után felnézett, és úgy érezte, hogy dől a torony.¹³

Igen, a torony dőlni szokott. Az 1983-as árvíz után végigjártuk a műemlékjegyzék szerint az összes árvíz sújtotta települést. A vámosatyai templomba bement ugyan a víz,

3. Vándor András munka közben © MÉM MDK, Tudományos Irattár, Lybus, ltsz. K 1899

¹³ A túronyi református lelkesi hivatal 1967. január 16-án levélben fordult az OMF-hez, hogy támogassa a templom életveszélyessé vált tornyának felújítását, melyhez ld.: MÉM MDK, Tudományos Irattár, OMF iratok 1967/140/4. Vándor András 1968. március 22-én helyszíni szemlét tartott Túronyban. Statikai szakvéleményében megállapította, hogy a közvetlen életveszély valóban fennáll – igaz, nem a torony és a templomtest elválása miatt: „A hajó párkányzata a hibás fedés miatt olyan mértékben rongálódott, hogy közvetlen életveszélyt jelent a toronysisak fedésével és díszivel és az időjárástól megrongálódott, málladozó támpillérekkel egyetemben.” Ld.: MÉM MDK, Tudományos Irattár, OMF iratok, 1968/156/5. Ezeket a megállapításokat Feiszthammel Ferenc kőművesmester is megerősítette: Feiszthammel Ferenc: *Túrony, r. k. templom. Életveszélyesség megszüntetése*. Kézirat. Budapest, 1968. MÉM MDK Tervtár, ltsz.: D 252. A torony felújítására még 1968-ban sor került az OMF támogatásával. A templomról bővebben ld.: Balázsik Tamás: A túronyi református templom. *Műemlékvédelmi Szemle*, 11. 2001. 7–43., a toronyról: 33–35.

de nem tett benne különösebb kárt, viszont szerettek volna megfelelő támogatást szerezni. Ekkor valaki felnézett, és azt mondta, „Nicsak, dől a fatorony!”. Nagyon szép haranglábja van a templomnak, megmérettük, és valóban dőlt. A víz ugyan nem ért föl odáig, de a jobb ügy érdekében nem ez volt az első és nem is az utolsó eset, hogy megpróbáltunk ily módon segíteni az épületen. Végül adtak pénzt a harangtorony helyreállítására.¹⁴

FDE: Melyik munkájára a legbüszkébb? Legyen szó akár saját tervezésről vagy egy lehetetlenül szétrepedt falszerkezet megmentéséről.

VA: Ezt nem tudnám megmondani. A szakértői jogosultság miatt volt szerencsések összeállítani a műemléki tervtárban lévő anyagomat. Nagyon hosszú ideig, vagy húsz évig egymagam voltam statikus rengeteg építésszel, rengeteg munkával, és igen sokféle dolgoztam. Mondjuk a diósgyőri vár nagyon kedves, szép munka volt. De ezen kívül is annyi minden volt... A szerencsi vár például, ami egy igazán nagyléptékű munka volt. Az 1960-as évek végén kezdtük el Erdei Ferivel, és Oláh Zolival fejeztük be valamikor 2002 táján (Erdői Feri sajnos meghalt közben).¹⁵ De nagyon kedves munkák voltak: a mecseknádasdi püspöki kápolna,¹⁶ a pécsi barbakán Ferenczy Karcival.¹⁷ Van olyan munkánk, ami most már majdnem befejezés előtt van: 1967 óta csinálom a hollóközi várat,¹⁸ aminek ún. politikai átadása már volt,¹⁹ de a hivatalos

¹⁴ Nem találtuk nyomát annak, hogy az 1983-as tiszai árvíz – a 2001-es árral ellentétben – komolyabb károkat okozott volna Vámosatyán. Vö.: Szabó József János: *Vámosatya monográfiája. A település története a legrégebbi időktől 2020-ig*. Vámosatya, 2021. A hivatali iratok tanúsága szerint a vámosatyai református egyház 1967-től több ízben jelezte az OMF-nek, hogy a templom helyreállítása elengedhetetlen lenne. A felújításra 1978–1980 között, a harangláb helyreállítására 1981-ben került sor. Ld.: Hoppe László: A vámosatyai ref. templom helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 30. 1986. 165.

¹⁵ Erdői Ferenc: A szerencsi vár helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 23. 1979. 205–215. Oláh M. Zoltán – Vitályos Ágnes: *Szerencs, Rákóczi-várkastély. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1987. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 43238; Oláh M. Zoltán – Vitályos Ágnes – Vándor András – Örsi Károly: *Szerencs, Rákóczi-várkastély. Helyreállítás, befejező ütem*. Kézirat. Budapest, 1987. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 31826.

¹⁶ Schönerné Pusztai Ilona – Vándor András: *Mecseknádasd, r. k. kápolna (Havas Boldogasszony). Helyreállítási tervdokumentáció I-II*. Kézirat. Budapest, 1971. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 11998, D 11999.

¹⁷ A pécsi barbakánon 1968–1972 között dolgoztak együtt. Ld. pl.: Ferenczy Károly – Gerőné Sándor Mária – Vándor András: *Pécs, Barbakán. Barbakán és déli falszoros műszaki előkészítése, földmunkák. Kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1968. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 13169; Ferenczy Károly – Gerőné Sándor Mária – Vándor András: *Pécs, Barbakán és környéke. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1969. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 13945. Legfrissebb összefoglaló tanulmány: G. Sándor Mária: A pécsi püspökvár (a középkori egyetem), az Aranyos Mária-kápolna és Vilmos püspök síremléke régészeti feltárásának és kutatásának eredményei. *Per Aspera ad Astra*, 4. 2017. 41–64.

¹⁸ Mendele Ferenc – Mezősiné Kozák Éva – Vándor András: *Hollókö, vár. Helyreállítás, állagvédelem, vilámvédelem tervdokumentációja (1967–1974)*. Kézirat. Budapest, 1974. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 16299.

¹⁹ A hollóközi vár átadásához ld.: <https://infostart.hu/kultura/2022/06/02/ujranyit-a-hollokoi-var-kozelket-ev-utan-galeria>; <https://www.nool.hu/helyi-kozelet/2022/05/megnyitja-kapuit-a-latogatok-elott-a-felujitott-hollokoi-var> (letöltés ideje: 2022. november 6.).

4. A diósgyőri vár vasbetonhídja, 1973 © Dobos Lajos felvétele, MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 102.091bN

átadásra még minket, a tervezőket sem hívták meg. Komjáthy Ili²⁰ mint leendő építésztanár nyári gyakorlaton volt Hollókőn 1965–1967 táján, és még mindig együtt tervezzük az épületet – már majdnem kész vagyunk vele. Az egri²¹ és a füzéri várnak²²

²⁰ Komjáthy Attiláné Kremnicán Ilona (1944–), építészmérnök. 1963–1984: az OMF munkatársa, 1986–1991: BME Építészettörténeli és Elméleti Intézet, 1992: Mérték Építészeti Stúdió alapító tervezője.

²¹ Sedlmayr János – Kozák Károly – Vándor András: *Eger, vár. Ideiglenes kőtár*. Kézirat. Budapest, 1967. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 12210; Sedlmayr János – Kozák Károly – Vándor András: *Eger, vár, déli várfal feletti sétány. Kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1971. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 12224, D 14110; Sedlmayr János – Földesi Csongor – Vándor András: *Eger, vár, Setét-kapu és kiszolgáló épület. Építészeti utódokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1973. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 14809; Sedlmayr János – Vándor András: *Eger, vár, déli gótikus épület és kútház. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1973. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 16306.

²² Teleki Katalin – Vándor András: *Füzér, vár. Állagvédelem I. ütem. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 26076.

számos részét én csináltam, illetve rengeteg kis templomot; szinte minden építéssel dolgoztam együtt. Nagyon kedveltem a soproni lakóházakkal²³ kapcsolatos munkákat, amelyek szakmailag is rendkívül érdekesek voltak. 1969-1970-től Nagypál Judittal, Sedlmayr Jánossal, Schönerné Pusztai Ilonával és még sokakkal dolgoztunk együtt. Akkor alakult ki igazán a kutatás módszertana – Dávid Feri nyomán megjelentek a mostani, még élő-dolgozó fiatalabbak²⁴ –, illetve volt egy igen felkészült kivitelező társaság. Nagyon jól lehetett együtt dolgozni ezzel a sok-sok jószándékú emberrel, akik a szakmájukhoz is remekül értettek, ráadásul kiemelkedőek voltak az épületek a zsinagógától kezdve a konventházig.²⁵

Most utoljára a soproni Tűztorony volt a feladat, aminek nagyon szép története van. Annak idején a városfallal és a Tűztoronnyal Nagypál Judit foglalkozott, már amennyire én átláttam.²⁶ Judit arra gondolt, hogy ki kéne bontani a Hűségkaput, amit az új városháza építésénél – mivel megmozdult a torony – egy bécsi hozzáértő ember befalaztatott.²⁷ Aztán mindig megpróbálták, de senki sem merete teljesen kibontani. Nagypál Judit úgy döntött, hogy tegyünk vele egy kísérletet. Ehhez megfelelő felkészültségű, tudományosan alátámasztható szakvélemények kellettek, és először felkérte Pattantyús tanár urat,²⁸ aki közölte, hogy nem lehet kibontani a kaput, aztán meghalt. Aztán Palotás tanár urat,²⁹ majd ő is meghalt. És mindig újrakezdtük, hogy „na, akkor próbáljuk meg”.³⁰ Még valaki volt, aki részt vett benne, és szintén meghalt. Urbán Pista bácsi³¹ egy kicsit bele mert bontani a kapuba,³² de nem jutottunk előbbre. 2002 körül Kuslits

²³ A MÉM MDK Tervtárának adatbázisa alapján Vándor András az alábbi soproni lakóházakon dolgozott: Fő tér 7., Kolostor utca 13., Ógabona tér 14., Ötvös utca 1., Pócsi utca 11., Széchenyi tér 5., Szélmalom utca 17. – Patak utca 32., Szent Mihály út 3., Templom utca 12., Várkerület 19.

²⁴ Bővebben ld. a Lővei Pállal készült interjút jelen számban.

²⁵ Vándor András a tervtári adatbázis alapján a következő soproni épületek helyreállításában vett részt (a lakóházakon kívül): Kecse-templom, Szent Orsolya-templom, Ó-Zsinagóga, Szent Mihály-templom.

²⁶ Kissné Nagypál Judit: Sopron városfalairól. *Magyar Műemlékvédelem*, 8. 1977. 87-124.

²⁷ 1893-ban észlelték a repedést. Ekkorra már elbontották a régi városházát, és az új alapozásán dolgoztak. Az épület 1896-ra készült el. Ld.: <https://sopronanno.hu/bejegyzes/a-regi-varoshaza-bontasa-es-az-uj-varoshaza-epitese> (letöltés ideje: 2022. november 1.).

²⁸ Pattantyús Ábrahám Ádám (1929-2013), építész, statikus, egyetemi tanár. 1951-2013: BME Szilárdságtani Tanszék, majd Épületszerkezzetani Tanszék.

²⁹ Palotás László (1905-1993), építőmérnök, hídépítő mérnök, egyetemi tanár.

³⁰ Dr. Pelikán József: Szakértői jelentés a Soproni Tűztorony jelenlegi állapotáról, a befalazás kibontásának lehetőségéről, a kibontás módjairól és a szükséges állagvédelmi szerkezetekről. 1966.; Dr. Bölskey Elemér és Dr. Szeretni László: Szakvélemény a Soproni Tűztorony jelenlegi állapotáról, különös tekintettel a kapu-befalazás esetleges kibontására. 1972. A szakértői nyilatkozatokat idézi: Kissné Nagypál 1977. i. m. 121. Ld. még: A torony felújítása 1969-1970-ben: <http://www.tuztorony.sopron.hu/index.php/hu/2013-05-28-11-40-59/a-torony-felujitasa-1969-70-ben> (letöltés ideje: 2022. november 1.).

³¹ Urbán István, építés- és statikusmérnök. Az UVATERV, az ÁÉTI, VÁTI dolgozója volt, 1964-től tervezői és tanácsadói minőségben, másodállásban, nyugdíjasként dolgozott az OMF-nél.

³² Urbán István: A soproni tűztorony átjáró befalazásának, szükítésének kibontása. *Műemlékvédelem*, 28. 1984. 296-300.

5. Hollókő, vár, 1998 © Keresztessy Csaba felvétele, MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 224.568N

Tibi,³³ a városi főépítész megkeresett engem, hogy reped a torony lépcsője, nézzük meg. Akkor úgy döntöttünk, hogy itt az alkalom, próbáljuk meg kibontani. Még Sedlmayr János is élt, én meg úgy döntöttem, mi elég öregek vagyunk ahhoz, hogy megpróbáljuk, hátha nem halunk bele. Végül sikerült végigvinni, és végre át lehet menni – a Hűségkapu így tényleg egy városkapu. Ugyan még van benne megerősítő szerkezet, de mindezt a korszerű technikai lehetőségek tették lehetővé, szóval ezt negyven évvel ezelőtt nem nagyon lehetett volna megcsinálni. Ma már több új technikai lehetőség adott – hosszában fúrunk, keresztbe fúrunk, meg bekötözzük, mint a kötözött sonkát stb. –, és úgy tűnik, sikerült megcsinálni a Tűztornyot.³⁴

Ez egy olyan léptékű munka, ami nem arról szól, hogy talán egy kicsit elrontjuk, de majd jól megtámasztjuk, és rendbe hozzuk. Természetesen előfordult néhányszor, hogy menet közben derültek ki különböző problémák. De ha nem túl nagy épületről van szó, nem egy bazilikáról, hanem egy falusi templomról, amit meg lehet támasztani, lehet rögzíteni, és akkor nem omlik össze. Az én praxisomban nem fordult még elő, hogy valami összeomlott volna. Volt olyan, ami megcsúszott, meg volt mindenféle baj, de olyan nem volt, ami összeomlott volna.

³³ Kuslits Tibor (1959–), építész. 1983–1987 között a FIMŰV Műemléki Tervező Osztályán, később a Kereskedelmi Tervező Vállalatnál, a Mérmű Építész Stúdiónál dolgozott. 1998–2011 között Sopron főépítésze.

³⁴ Összefoglaló tanulmány két részben közölve: https://www.caec.hu/pdf/2013_3_vbe%20sopron%20tuztorony%201.pdf; http://www.statika.info.hu/pdf/2013_4_vbe%20sopron%20tuztorony%202.pdf (letöltés ideje: 2022. november 1.).

FDE: A kiállításunkban kiemelt helyen szerepel a tari római katolikus templom helyreállítása, mint a szakmák együttműködésének egy jó példája. Milyen emlékeket őriz Tarral kapcsolatban?

VA: Tar, jaj, de jó! Azt nem illik mondani, hogy egy szörnyű plébános volt ott, ez más lapra tartozik. A templomról csupa szép emléket őrzök. Az építészettörténet mint háromkaréjos templomot tartotta nyilván, de a kutatás során, sőt már azt megelőzően is egyértelmű volt, hogy a félköríves záródású szentély déli és északi oldalához utólag, nagyon jó ízléssel és nagyon elegánsan hozzáépült egy-egy mellék-szentély. Aztán arra emlékszem, mennyire fontos volt, amikor kiderült, hogy a barokk pillérekben benne vannak a gótikus boltozat tartópillérei. Mindenütt problémája a műemléki helyreállításnak, hogy az ember lát egy alaprajzot meg egy felmérést, és látszik, hogy van egy 1 méter 20 centiméter vastagságú fal a pillérek helyén, amire nyugodtan rá lehet támasztani a csehsüvegboltozatokat, semmi probléma nem lehet. Igen ám, de amikor elkezdenénk – még nem is kutatási céllal – megnézni, hogy miből van, rendben van-e, akkor kiderül, hogy nincs rendben. Taron kiderült, hogy a barokk pillérekben benne vannak a gótikus, majdnem pengeszzerű oszlopok, és ott volt fölöttük a csehsüvegboltozat, amiről egyszer csak kiderült, hogy bizony nem ezek a pillérek hordozzák. Egyértelmű volt, hogy itt valami más tartószerkezetnek kell lennie, de valahogy nem rémlett föl bennünk, hogy pontosan minek. Ilyen boltozattal Magyarországon addig nem nagyon találkoztunk. Kiderült, hogy az olaszok a 18–19. században építettek ilyen boltozatokat: cseréplécből összezegecselték, megformálták, aztán jól bevakolták az egészet, és mi meg néztünk, mint a ló a moziban, hogy mi a fenére van támasztva ez a hatalmas nagy boltozat.³⁵

További szép emlékem Tarral kapcsolatban, hogy a templomnak volt egy gyönyörű, copf stílusú, tölgyfából készült, alul a kiterített miseruhák tárolására alkalmas fiókokkal megosztott sekrestyeszekrénye. Mi – elsősorban persze a tervező, Sedlmayr János – az eredeti helyén történő megőrzéséről döntöttünk, amire szigorú nyomatékkal, barátságos fenyegetésekkel fel is hívtuk a plébános úr figyelmét. A helyreállítási tervek elkészítésénél ez a döntés meghatározó volt, és a méretek pontos ismeretében a sekrestye új elrendezésének fontos eleme lett a hatalmas szekrény. Azonban néhány év elteltével a plébánia melléképületében láttuk viszont a féltett bútordarabot, ahová „megőrzés” végett került. Idővel megkezdődött a templom helyreállítása, a sekrestyében pedig megjelent a plébános úr és a helyi közösség által megálmodott, illetve el is készített új szekrény. Egy darabig ragaszkodtunk eredeti elképzelésünkhöz, műemléki elvekkel, mindenféle büntetéssel igyekeztük meggyőzni a magunk igazáról az egyház aktuális képviselőjét és a híveket – reménytelenül. A rögeszmcseréket követően azt javasoltuk, hogy az egyház – elkerülendő a korábban kilátásba helyezett büntetést – könyvjóváírással, vagyis ellenérték nélkül adja át a kérdéses bútordarabot az OMF-nek. Így került a szekrény a hivatal Központi Műhelyébe restaurálásra, majd a Táncsics utcai székház első emeltére az előtér díszeként.

³⁵ Sedlmayr János: A tari római katolikus templom helyreállítása. *A tari Szent Mihály-templom és udvarház*. Technikai szerk. Szabó Júlia. Budapest, 1993. 95–99.

6. Sopron, Tűztorony, a félig kibontott Hűségkapu, 1940 © Szöllősy Kálmán felvétele, MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 090.672N

És szintén nagyon szép emlék volt, amikor kitaláltunk egy tetőszerkezetet a tári templomhoz Sedlmayr Jánossal. Azt kellett megoldanunk, hogyan lehet úgy lefedni egy köralakú szentélyt – ugye itt három is volt belőle –, hogy az tényleg körnek nézzen ki. A legtöbb ilyen szentély, ami szaruzattal van lefedve, előbb-utóbb bordássá válik. Itt a záradékban egy függőleges oszlopon van egy ragasztott fa kúp, és ahhoz, hogy ki ne forduljon, bele kellett tenni egy kúpdúcot. Erre egy pallóterítés került, ami lehetővé tette, hogy abszolút köralakú legyen. Hát, sokat kínlódtunk vele, hogy kitaláljuk, de végül abszolút köralakúra sikerült mind a három. Ehhez magunkkal és mindenki mással is meg kellett küzdeni. Ahhoz, hogy valami köralakú legyen, minden

pallót és cserepet mindkét oldalon meg kellett vágni, hogy a kúpba belejőjön. Ezt a kivitelezők, Zsíros Misiék³⁶ fantasztikusan rendesen megcsinálták.³⁷ Ha megnézik, a keleti oldalról elindul a cserepezés, és teljesen vízszintesen végigjön. Hihetetlen, hogy milyen rendesen dolgoztak ezek az emberek, a cégnek pedig volt türelme hozzá.

Aztán felmerült, hogy a boltozat rácsos fa tartószerkezetét valahogy rögzíteni kéne, és kitaláltuk, hogy feszítő dróttal fölkötjük a kicsit túlméretezett tetőszerkezet-hez. Fölkötöttük, majd mondtuk a kivitelezőknek, hogy feszítse meg a drótot, aztán pengesse meg, mert akkor hallja majd, hogy dolgozik-e. Épp ekkoriban került elő egy német kolléga akadémiai disszertációja arról, hogy ők is találtak otthon egy ilyen boltozatot. A szöveget egyenként húzták ki, a teherbírását és minden felfüggesztett csomópontot pedig dinamóméterrel, illetve külön, egyedi súlyokkal lemértek, mert kiszámolták, hogy ahol fölkötik, ott milyen súlyú lesz, és hogyan lesz ez egy megfelelően terheletlen felület. Mi meg úgy csináltuk, hogy „Pöcögtesse meg, aztán ha úgy érzi, akkor rendben van!”³⁸ És azóta is rendben van hál'Istennek. Most már nagyon rég láttam. Az egy nagyon szép munka volt, és történetileg nagyon érdekes ez a sok periódusú templom, amiben mindenféle megmaradt, például nagyon szép a másodlagos festése a diadalív északi oldalán. És volt a faszervezeten valami dátum, de én nem emlékszem rá, hogy ez mikori.

KG: Publikációjában azt írja, hogy a műemlék-helyreállítás kezdetben csak szükséges épülettartozékként foglalkozott a fedélszerkezettel és annak anyagával.³⁸ Mikor változott meg mindez?

VA: Talán még ma sem igazán. De a régebbi publikációk nem is ábrázolták a fedélszerkezetet, üres maradt a tető, csak a kontúrját rajzolták meg. Kelet-magyarországi munkáink során nagyon sok tetőszerkezettel találkoztunk, engem akkor kezdett el érdekelni a dolog. Senkit nem érdekelt úgy igazán, merthogy semmi különös nincsen benne. Mert ugye van benne – legalábbis elvileg, az alapján, ahogy mi az egyetemen tanultunk – két kötőgerenda, két állószerkezet, szelemenek, esetleg taréjszelemen, meg a szaruzat vagy egy függesztőmű, vagy valami ilyesmi, és a dolog el van intézve. Minden templomnak fel kellett mérni a fedélszerkezetét, és egy idő után kiderült, hogy a legtöbb egészen más, mint amit mi megszoktunk, tanultunk, ezért elkezdtem foglalkozni a témával, és írtam belőle egy doktori disszertációt. Azt mondtad, hogy publikáció – én soha semmit nem írtam meg, ezt az egy témát kivéve. Nem írtam cikket, mert nagyon sok olyasmi van a mi munkánkban – például is alátámasztom mindjárt –, ami gyakorlati tapasztalaton alapul, márpedig a gyakorlati tapasztalatról nagyon nehéz úgy írni, hogy az másnak is mondjon valamit, és nagyon mellé nyúlhat, aki ezt a tapasztalatot ténynek veszi. Amikor Sopronban a Pozsonyi út 3. számú házat

³⁶ Zsíros Mihály, az OMF Egri Építészeti Osztályának brigádvezetője.

³⁷ A helyreállítás kivitelezésében az OMF Egri Építészeti Osztályának részéről Négyessy Zoltán építészvezető, Kovács András művezető, Zsíros Mihály brigádvezető; az OMF Központi Műhelye részéről Muka István műhelyvezető, Ébner György művezető, Steierlein István művezető vett részt. Ehhez ld.: Sedlmayr János: Tar, r.k. templom belső pilléreiének és álboltozatának bemutatása. *Magyar Építőipar*, 32. 1983. 66.

³⁸ Vándor András: Műemléki fedélszerkezetek helyreállítása. *Magyar Építőipar*, 33. 1984. 285–293.

7. A tari római katolikus templomnak a tetőszerkezethez drótozott lécrácsos boltozata, 1981 © Barka Gábor felvétele, MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 112.309aN

csináltuk (Schőnerné Pusztai Ilona volt a tervező),³⁹ találtunk egy tölgyfa gerendát, amiről egyértelműen bebizonyosodott, hogy a 15. század közepe-vége óta ott van a helyén. Leszedték róla az összes földémet, minden egyebet, és a gerenda 8-9 centit felemelkedett, kihúzta magát, hiszen élő fa volt. Akkor felmerült a kérdés, hogy ezzel most mit csináljunk. Benne hagyhatjuk-e a fedélszerkezetben, alkalmas-e arra, hogy benne maradjon? Lent voltunk művezetni, aládúcoltattuk, és három szép szál

³⁹ A mai Szent Mihály út 3. szám alatti, 14-15. századi eredetű, a barokkban átalakított, majd 1854-ben bővített lakóház. Helyreállítására 1970-ben került sor: Schőnerné Pusztai Ilona - Vándor András - Örsi Károly: *Sopron, Szent Mihály út 3. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1971. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 12015; Schőnerné Pusztai Ilona - Vándor András - Örsi Károly: *Sopron, Szent Mihály út 3. Helyreállítási utódokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1971. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 12019. Vö.: Sedlmayr János: Sopron, Pozsonyi út 3. helyreállítása. *Magyar Építőipar*, 25. 1976. 13-17.; Dávid Ferenc - Schőnerné Pusztai Ilona: A soproni Pozsonyi út 3. sz. ház kutatása és helyreállítása. *Magyar Műemlékvédelem*, 8. 1977. 125-145.

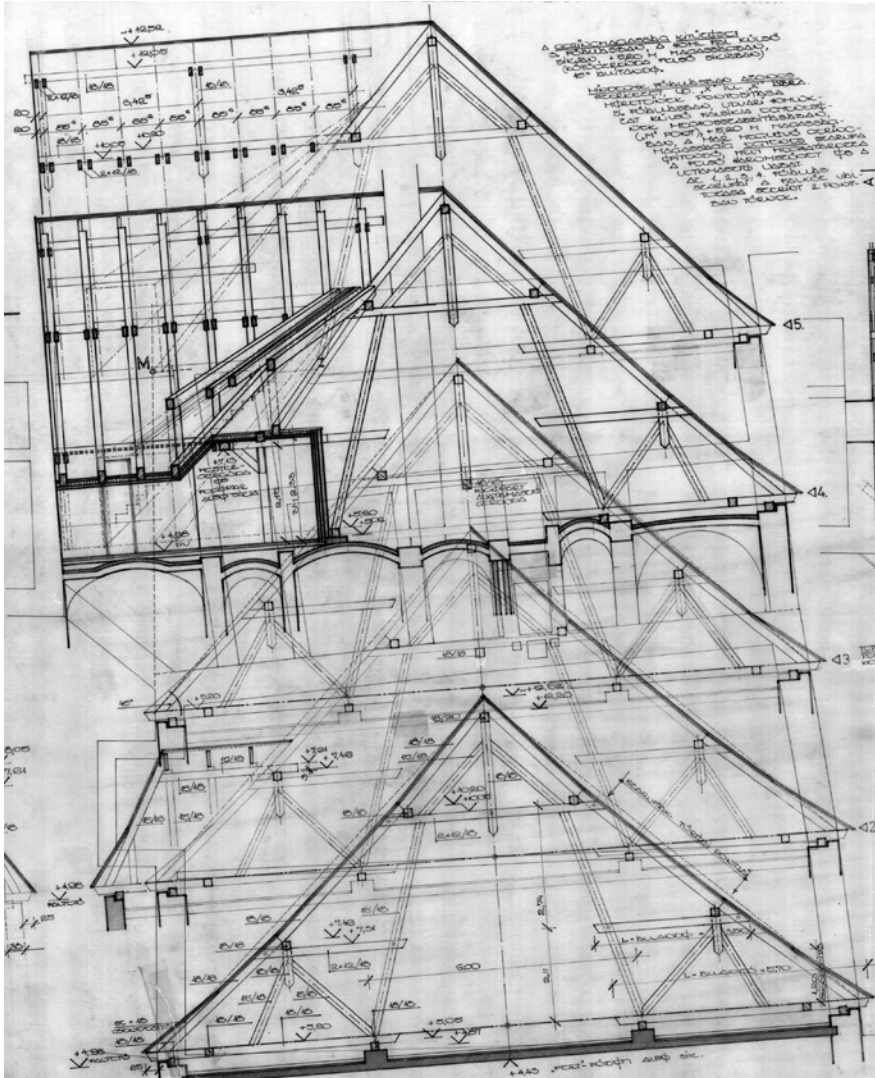
ember (Komjáthy Attila, én és még valaki), ugráltunk rajta, és a harmadik ugrás után úgy döntöttünk, hogy ez egy nagyon jó gerenda, nincsen semmi baja. Ez leírva egy nagyon kedves történet, de egy műszaki ember valószínűleg azt mondaná rá, hogy ezt így nem lehet. Én úgy gondolom, hogy lehet, sőt akkor így kellett csinálni, mert a megoldáshoz gyakran egy gondolkodási rendre van szükség, és nem feltétlenül arra, hogy jól ki tudjak számolni valamit. Fagerendát többször próbáltunk – a tetőszerkezetek kapcsán is – minősíteni. Most már szerkezeti és állapotbeli minősítés is létezik, de akkor még semmi nem volt, csak a tapasztalat, hogy igen, ez rendben van így.

A tetőkbe akkor kicsit beleszerettem. Érdekes téma volt, kitaláltam hozzá egy rendszert, egy elméletet. A doktori disszertációban is leírtam, hogy én nem kutattam utána, nem mentem levéltárba, nem néztem meg, hogy ki-mit ír róla. A református templomokban a kazettás födémnek mindig van felírtos deszkája, azt megnéztem, meg megkérdeztem a helybéli lelkész urat, hátha tud valamit, meg hogy a padokon festve vagy írva van-e valami, de a levéltárban nem mentem utána. Direkt azért nem, mert senkinek a dolgába nem akartam belebeszélni, de időm sem lett volna rá, hiszen rengeteg munkám volt, aminek ez egy mellékterméke volt. Annak idején, amikor elkészült, választani kellett, hogy az Építészettörténeti Tanszék vagy az Épületszerkezettani Tanszék bírálja-e el. Elég jó érzékkel és valakinek a jótanácsára a kettő közé írtam, ezért mindenki döbbenten nézett, hogy „Ilyen van?”. Amikor megmutattam Istvánfi Gyuszinak,⁴⁰ azt mondta, ilyen tető nincsen, annyira nem volt ismert. Ma már nemcsak használják, amit írtam, hanem már másolják is, lopják is. Név nélkül. De én úgy vagyok vele, hogy teljesen mindegy, használják valamire, az nagyon jó. Most már tényleg kezdenek vele többen foglalkozni, van technikája meg technológiája a faanyagvizsgálatoknak, szóval olyan nagy lett ebből az előrelépés, hogy aztán többek megszerették.

KG: Van olyan épülettípus, amelynek a megóvása statikai szempontból speciális szaktudást vagy hozzáállást igényel?

VA: Én azt hiszem, hogy igazán speciálisat nem. Gondolkodási rendet igényel. Tehát egy soproni lakóház (mondjuk a Tábornok-ház) vagy a Kecse-templom vagy a zsinagóga, ezek technikájukban, építési módjukban általában megközelítőleg azonos rendszerű, jellegű épületek. Mondjuk a 19–20. század már más, amikor megjelenik az acélgerenda meg a vasbeton. A 19. század végén megjelenik nálunk is a poroszszüveg-boltozat, ami aztán az egész fővárosban elterjedt. Az olaszoknál már a 16. században létezett kisebb vagy nagyobb feszításvál, és konzolosan is alkalmazták, mint nálunk a függőfolyosóknál, csak fagerendára rakva. A 19. század előtt Magyarországon hagyományos technológiával épültek nem olyan nagyon nagy épületek. Amikor a klasszicizmusban megjelentek a nagyobb épületek, azok építéskor már mérnöki szerkezeteket alkalmaztak, ami egy másfajta gondolkodást igényel. A Felügyelőségen annak idején elsősorban középkori templomokkal, barokk lakóházakkal foglalkoztunk, amelyek nem túl nagyok, nem óriási terek, nem óriási szerkezetek, és ezeknek elsősorban az erőtani rendszerét kellett megfejteni.

⁴⁰ Istvánfi Gyula (1938–), építész, egyetemi tanár. 1964: BME Építészettörténeti Tanszék, 1989–1996: Építészettörténeti és Elméleti Intézet igazgatója, 1996–2003: az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék vezetője.

8. Sopron, Szent Mihály út 3., a hátsó szárny fedélszékterve – Vándor András rajza, 1985 © MÉM MDK, Tervtár, Ists. R 59121

Nemrég Borsod megyében egy nagyon furcsa dologba akadtam: egy parasztháznak a téglaoszlopos tornáca fölött semmi nem volt, csak a tető. És nagyon nagy gondban volt az építész- meg a statikus kolléga (aláalapozás, talajszilárdítás stb.). Elmondtam nekik, hogy úgy kellene ezt megoldani, hogy a 30x30-as pilléreket, ha nagyon muszáj, akkor ketten megtartjuk addig, amíg alatta megcsinálják az alapokat. Azt mondták, igen, de ezt nem lehet megtervezni. Mondom, megtervezni nem, de megtartani meg tudjuk. A Felügyelőség régi hagyományának az volt az egyik lényege, hogy anyagában megtartani. És ez ma nem divat. Horler Miklósnak az volt a nagyon szép mondása, hogy ezeket a

korszerű anyagokat (vagy amit éppen korszerűnek mondanak) csak akkor szabad beépíteni egy műemlékbe, ha már mindent megpróbáltunk. A betonról, mészből, tégláról tudjuk, mit csinál, de a korszerű anyagokról sajnos fogalmunk sincs, hogy négy év múlva, tíz év múlva mit csinálnak, mint ahogy azóta ki is derült egy halom anyagról, például a műgyantákról vagy Munkácsy⁴¹ kátrányalapozásáról,⁴² hogy akkor jónak tűnhetett egy időre, de mi olyasmivel foglalkozunk, amit lehetőség szerint örökre kell megcsinálni. Ez természetesen sose sikerül, mert én is bontottam el már saját munkámat is, de azért azt kell rá mondani, hogy mi örökre meg akarunk valamit csinálni.

FDE: Utalt rá, hogy a 20. század elején volt egy váltás, és megjelentek a mérnöki szerkezetek, a korai vasbeton. A pályája során ilyen épülettel, adott esetben műemléki vasbetonnal is találkozott?

VA: Utoljára a makói-újvárosi templomban találkoztam nagyon furcsa szerkezettel.⁴³ Egy teljesen szabályos, hosszszázas-keresztházas templom fölött olyan vékony vasbetonszerkezet található, hogy amikor lejöttünk, nekem is remegett a lábam, pedig még soha nem félttem egy ilyen épületben, és nem is estem le soha sehonnan. Egy abszolút megoldhatatlan valami, nem tudom, hogy mit lehet vele csinálni, azt sem tudom, mitől áll meg, de egyelőre áll, hacsak össze nem omlott azóta. Ugyanígy megjelentek a zsinagógáknak és a historizáló templomoknak az eklektikus szerkezetei, amelyek építői már közel sem értettek annyira sem az anyaghoz, sem a szerkezethez, de csodákat tudtak művelni. Ilyen például Komor⁴⁴ szabadkai zsinagógája, vagy Baumhorntól a szegedi vagy a szolnoki.⁴⁵ A főváros nagyrésze is ekkor, a századfordulón épült ki. Amikor az ember felnéz, és lát egy kőszobrot, sokszor kiderül, hogy azok valójában spiáterlemezes⁴⁶ öntvények. Az ELTE Múzeum körúti (a Rákóczi úthoz közelebb eső) épületének⁴⁷ timpanonjában lévő szobrokat Sedlmayr Jánossal vizsgáltuk. Akkor már volt VGMK,⁴⁸ és nekiálltunk, mert az volt a felkérés, hogy mondjunk valamit. Azokról is kiderült, hogy spiáterlemezes öntvények, hátul cserépléc

⁴¹ Munkácsy Mihály (1844–1900), festőművész. 1871 között Düsseldorfban dolgozott, itt alakult ki sajátos, bitumenes alapozású festőtechnikája.

⁴² Ehhez ld.: *Körkérdés: Munkácsy és a bitumen* az Artmagazin online felületén: <https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/b56bcc9a5851c7601812347daaaffc0a> (letöltés ideje: 2022. november 4.).

⁴³ 1912–1913-ban épült Bánszky Mihály terve szerint. Bővebben ld.: <http://www.makobelvaros.hu/templomaink/szent-laszlo> (letöltés ideje: 2022. november 5.).

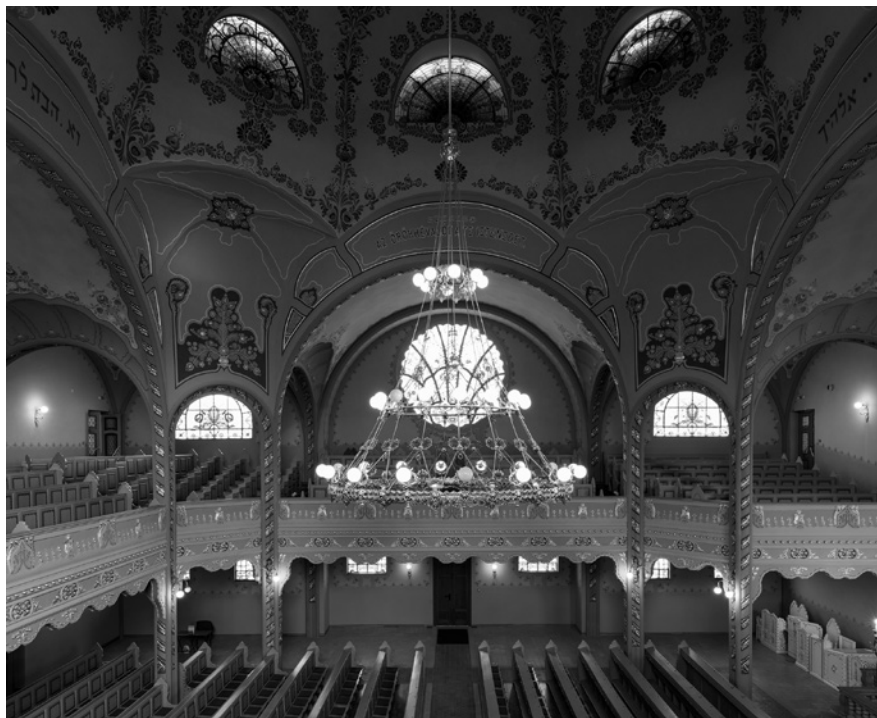
⁴⁴ Komor Marcell (1868–1944), építész, Lechner Ödön egyik jelentős követője.

⁴⁵ A szolnoki (1898) és a szegedi zsinagógához (1900–1902) ld.: Oszkó Ágnes: *Baumhorn Lipót*. Budapest, 2020.

⁴⁶ A spiáter cink és alumínium szürkés színű ötvözet. Alacsony olvadáspontú és szilárdságú, de nagyon jól önthető, így bonyolult formák kialakítására is alkalmas. Főként dísz tárgyak és kis mechanikai igénybevételnek kitett eszközök készülnek belőle, jellemző példa a kulcs.

⁴⁷ Budapest VIII., Múzeum körút 4. (tervezte: Weber Antal, 1882.).

⁴⁸ Vállalati gazdasági munkaközösség: a gazdasági munkaközösség (GMK) egy sajátos változata, mindkettő 1982-től létezett. A VGMK esetében egy szövetkezeti szakcsoporthoz hasonló jelenségről, belső vállalkozásról (ún. autonóm munkacsoportról) van szó.

9. A szabadkai zsinagóga belső tere, 2022 © F. Tóth Gábor felvétele, MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 244.918D

ből összeszótt deszkaállvánnyal, de letről zseniálisan néznek ki, abszolút arányosak, jól eltaláltak. A szerkezet senkit nem érdekelt, hátoldaluk sem volt a szobroknak, fára voltak feltámasztva, bütykölés volt az egész. Ha ez ember belegondol, hogy ez került egy szakmai zsűri elé, aki szemből is látta... De ez ott van fent, a művész pedig azt is tudta, hogy letről hogyan fog kinézni. Nem tudom, ki volt a művész, mert azt nem találtuk meg.⁴⁹

KG: Mikor egykori OMF-es kollégáiról mesélt, akkor számos tudományterületet sorolt fel. Ennek kapcsán szeretnék megkérdezni, milyen emlékeket őriz a műemlék-védelemben az egyes szakmák együttműködéséről?

VA: Abban a helyzetben voltam, hogy szinte minden építésszel dolgoztam, és minden szakmával kellett vitatkoznom. Időnként a régésszel, hogy ne ásson olyan mélyre, a falkutatóval, hogy igyekezzen nem festést találni, hanem hadd tudjuk azt megnézni, miből van a fal, a faanyagvédelemmel a tetőszerkezet miatt. A kőfaragókkal is nagyon sokszor dolgoztunk együtt, mondjuk a soproni Szent Mihály-templomnál, mikor Sedlmayr János visszacsendesítette a Storno-féle őrülségeket.⁵⁰ Az ember akkor

⁴⁹ A két allegorikus szoborcsoport – Állattan és Ásványtan – alkotója Feszler Leó, vö.: Déry Attila: *Budapest eklektikus épületszobrászata*. Budapest, 1991. 60.

⁵⁰ A templom toronysisakja a második világháborúban megsérült. A torony helyreállítására 1978–1983

jött rá, micsoda óriási épületről van szó, amikor levettük a kőtorony legtetejéről a rózsát – most a templomtorony első emeletén van, restaurálva –, és mint ennek a tárgyalóasztalnak, 180 centiméter volt az átmérője, az ember el sem hinné. Ez a kereszt közel hatvanméteres magasságban van, és amikor készült, sokáig gondolkodtunk, hogy milyen magasnak kell lennie. Ha jól emlékszem, 240 centiméterre tettük, és azt mondta Hanzi,⁵¹ hogy talán 280-nal jobb lett volna, mert mintha egy kicsit kicsi lenne.

Nem egy ilyen épületnek a helyreállítását végigcsináltam Dávid Ferivel, a kutatás lelegejétől kezdve. Amikor a zsinagóga épületében feltárta a bejárat feletti gótikus részleteket, akkor már ott voltam. Sőt, már előtte is, amikor leomlott a szomszéd épület.⁵²

Úgyhogy nagyon jól elvoltam lényegében mindenkivel. Egyszer talán Sándor Marival⁵³ volt egy összeütközésünk, de nem komoly. Ugyanis én nem voltam szakmabéli, szóval „külsősként” abban a kellemes helyzetben voltam, hogy – bár építész-kollégák egymás rajzáról vagy munkájáról rosszat nem mondhatnak, vagy nem szoktak mondani, és itt egyébként is nagyon böcsülték egymást a fölkészültek, még ha néha el is hangzott egy-egy piszkálódás, de – mint statikus, aki nem ért hozzá, és ízlése sincs, megkérdezhettem, hogy „Te, nem lesz ez nagyon ronda?”. Ezt tudomásul vették, és a többséget el is gondolkodtatta. Nem hagyták jóvá természetesen, hanem elgondolkodtak rajta. És én nem mindig a saját véleményem miatt tettem fel ezt a kérdést, hanem éltem és visszaéltem azzal a lehetőséggel, hogy én nem lehettem olyan bántó, mint egy szakmabéli. Máig is úgy érzem, hogy statikusként az embernek együtt kell gondolkodni az összes szakterülettel, meg is kell hallgatni, oda is kell figyelni arra, amit mondanak, de nem kell mindig jóváhagyni. Ezt is Horler Miklós mondta az építészeknek, hogy „nektek mindent felül kell bírálni, minden szakmát”. Én ezzel odáig jutottam, hogy gondolkodásra kell készíteni a többieket is. Ha az építész nem hajlandó gondolkodni, akkor a statikus tervező előveszi a hagyományos megoldásokat, ide ilyet tesz, oda meg olyat a már megszokott megoldások közül – és ebből semmi jó nem lesz. Úgyhogy én a saját szakmámra vonatkozóan mindig szoktam mondani, hogy a statikust gondolkodásra kell készíteni. De ez a többiekre is vonatkozik, a restaurátoroktól kezdve mindenkire. Tessék gondolkodni azon, amit csinálni kell, és nem megsértődni, ha valaki azt mondja, hogy „Te, ezt nem így kéne, gondolkodjunk még rajta, tegyük arrébb, és gondolkodjunk tovább azon, hogy ebből hogyan lesz valami”.

között került sor. Sedlmayr János visszabontotta annak felső szakaszát, a galériát a kőkonzolok síkjától felújította, illetve visszaállította annak mellvédjét és fiatornyait. A Storno-féle restaurálás azon részleteit, amelyek a torony túlzott felmagasítását eredményezték (és az állaguk is leromlott), eltávolította, majd az emeleti helyiségben állította fel. Ld.: Dávid Ferenc – Sedlmayr János: Sopron, Pozsonyi út, Szt. Mihály templom. *Magyar Műemlékvédelem*, 10. 1996. 326.; Sedlmayr János: Magyar középkori toronysisakok. *Műemlékvédelem*, 41. 1997. 272.

⁵¹ Sedlmayr János

⁵² 1988. augusztus 17-én leomlott a soproni Szent György utca 8. szám alatti lakóépület északnyugati tűzfala. A korábban észlelt repedések ekkorra már véstesen ropogtak, és érzékelhetően szétnyíltak. Ld.: Horváth Ferenc – Kuntz Zoltán: Ledől egy tűzfal a soproni belvárosban. *Kisalföld*, 1988. augusztus 19. 3.

⁵³ Gerőné Sándor Mária

Szóval ez egy nagy-nagy közös munka, ahol lehetőség szerint tisztelni kell a másik véleményét, de nem feltétlenül kell megfogadni. A statikusét sem. Meg az építészt sem. Az kell, hogy ez egy nagy együtt-dolgozás legyen, és ettől volt ez egy nagyon jó munka és nagyon jó hivatal. És ebbe beletartozott a fényképésztől a restaurátorig, a kivitelezés szakemberéig mindenki. Emlékezetes volt, amikor az egyik ács azt merte nekem mondani, hogy „Bandikám, ez egy marhaság, amit ti terveztetek.” Mondtam, hogy „Na, ezt még megvitatjuk, de örülök, hogy tíz év közös munka után azt mered mondani a mérnök úrnak, hogy ez egy marhaság.” Volt neki némi igazsága, ezért fontos, hogy – ahogy mondtam a lelegején – hallgassuk meg az okosabb embereket, és aki csinálja, időnként okosabb. Volt még egy hasonló élményem boldogult kezdő koromban. A Szent György-hegy egyik présházát csináltuk,⁵⁴ statikustervezőként megterveztem a tetőt. Ehhez felmentem, és velem jött az ács, egy 45 év körüli ember, akinek elmagyaráztam, hogyan kell tetőt csinálni. Akkor már láttam tetőt, körülbelül egy éve dolgoztam az OMF-nél, tehát volt róla valami elképzelésem, tanultam is az egyetemen egy csomó mindent. Végigmentünk a tetőn, jól átbeszéltük. Nagyon egyszerű tető volt. Lefelé jövet az öreg – hát, akkor öreg volt – azt mondta félig magának, félig nekem:

- Mérnök úr, megcsinálhatjuk így is, de ebből a bűdös életben nem lesz jó tető.
- Azt mondja, nem lesz?
- Nem, ebből így nem.
- Jó, akkor tudja mit? Csinálja úgy, ahogy akarja.

Aztán megkérdeztem, ki ez az ember, és kiderült, hogy Rohrer Kari bácsi,⁵⁵ húsz éve minden műemléképületnek ő az ácsa, és hihetetlen jó szakember. Össze is barátkoztunk természetesen, de az már jóval később volt. Szóval mindig érdemes odafigyelni alkalomadtán a legkevésbé fontos emberre is.

FDE: A rendszerváltást követően megszűnt az OMF, és András az ÁMRK-ban folytatta a munkáját. Milyen emlékeket őriz erről az időszakról? Működött-e a feladatmegosztás az utódszervek között?

VA: Én egy idő után statikusként egyre inkább úgy éreztem, hogy ez a nagy szervezet csak annyiban érdekel, hogy dolgozunk benne, de hogy feladatmegosztás... Egyre inkább kivontam magam a hivatalos meg szabályos rendszerekből, most meg már pláne úgy vagyok velem, hogy végzem a dolgom, és kész. Megmondom valamiről, hogy le fog szakadni, tessék kidúcolni, és innentől a részletek nem érdekelnek. Ezt annak idején Urbán Pista mondta:

- Tőled azt kérdezték, meg lehet-e csinálni, tehát azt gondold ki, hogy meg lehet-e. Az, hogy mibe kerül, ki oldja meg, hogyan oldja meg, nem a te dolgod.

Engem mindig érdekelt az egész szervezeti rendszer felépítése, de ez az ország meg a Felügyelőség immár hosszabb ideje úgy működik, hogy veszem a telefont, és

⁵⁴ Valamelyik hegymagasi présházáról lehet szó: Lengyel-Tarányi-présház, Leszner-présház, Esterházy-présház, Sárközy-Martón-présház stb. A tervtári adatbázis alapján nem derül ki, melyiknek a helyreállításán dolgozott Vándor András.

⁵⁵ Rohrer Károly, ács, brigádvezető. Ld. Káldi Gyula méltatását: <https://talita.hu/magazin/a-karpat-medence-magyar-muemlekeinek-megovasa-interju-kaldi-gyula-epitessel/> (letöltés ideje: 2022. november 1.).

azt mondom, ezt és ezt kéne megcsinálni. Lehet, hogy hivatalosan nem, de ezen az úton-módon máig működik a dolog, még ebben a pénzéhes világban is. Múltkor volt egy munkánk, és mondták, hogy kaptak egy árajánlatot egy ismerőstől, és hogy ilyen alacsony árajánlattal még sosem találkoztak. Mondtam, hogy azért, mert én kértem. És hogy az embert ismerik a szakmában, és meg lehet kérni, hogy ne haragudjatok, most nincs pénzünk, viszont holnapra kell a szakvélemény.

Nekem még azért volt érdekes az ÁMRK-val Óbudára költözni, mert mi (Oláh Zoli, Barts Balázs,⁵⁶ én és még sokan mások) terveztük a házat annak idején. Volt szerencsénk végigcsinálni a IPARTERV-vel⁵⁷ az első épületet, mert azt Havassy Pali⁵⁸ kiadta nekik, akiknek gőzük nem volt, hogy mit terveznek, de terveztek valamit.⁵⁹

KG: Tudna-e mondani a közvetlen közelmúltból olyan magyarországi műemlék-helyreállítást, amit jó példának tart?

VA: Nagyon szeretem Somló várát⁶⁰ vagy a hollókői várat. Szerintem nagyon jó példa volt a diósgyőri várnak a korszerű, ám ma már korszerűtlennek tűnő helyreállítása. Aztán van jó néhány olyan épület, amit lehet szeretni, aminél sajnálom, hogy nem én csináltam, de ettől még nagyon jó. Örömteli, amikor nem bontják szét az egész várost, hanem megtartják az épületet. Az Andrássy úton én is csináltam egy-két házat valamikor régen.⁶¹ Az utolsó alapvetően nagy helyreállítás, amiben dolgoztam, de nem én terveztem, csak a kivitelezést irányítottam: a Klotild-palotának (az északi oldalnak)

⁵⁶ Barts Balázs, építészmérnök, az OMF munkatársa.

⁵⁷ Ipari Épülettervező Vállalat

⁵⁸ Havassy Pál (1924–1985), Ybl-díjas építész. 1950–1964: a KÖZTI tervező mérnöke és létesítményi főmérnöke, ezt követően 1984-ig az OMF főmérnöke, majd általános, illetve műszaki igazgatóhelyettese volt.

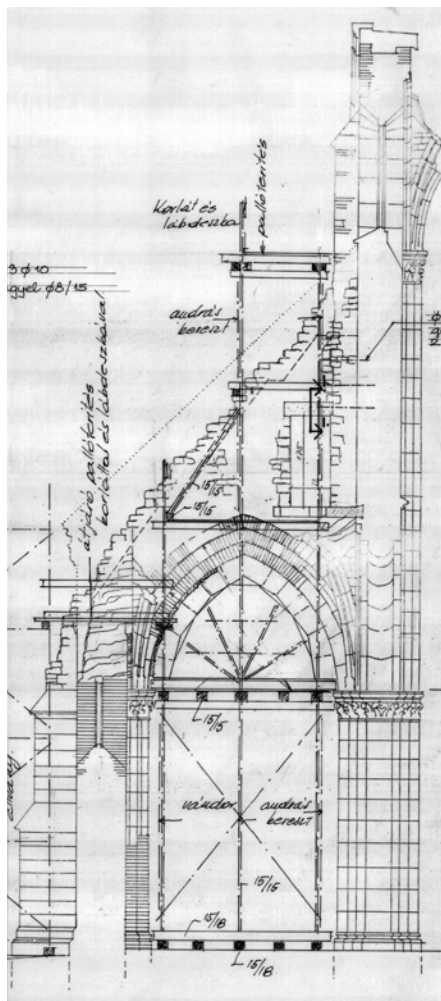
⁵⁹ Az óbudai Dugovics Titusz tér 13–17. számú épületeket 1981–1982-ben azzal a céllal állították helyre, hogy itt kapjanak elhelyezést az OMF restaurátorműhelyei. A helyreállítási terveket az IPARTERV készítette, melyhez ld.: Ágostházi László: *Építészeti együttesek és antik maradványok Óbudán. Műemlékvédelem*, 26. 1982. 251. 14. j. A munkát 1985-től az OMF folytatta: Oláh M. Zoltán – Barts Balázs – Vándor András: *Budapest III., Dugovics Titusz tér 17. OMF Restaurátor Központ kialakítása. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1985. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 21641. A helyreállítás 1990-ben fejeződött be. Vö.: Petravich András: *Veszélyeztetett kastélyok és középületek helyreállítása. Magyar Műemlékvédelem*, 10. 1996. 263.

⁶⁰ A dobai Somlón a többször is állagvédelmi beavatkozásokat eszközöltek a korábbi évtizedekben: Ferenczy Károly – Kozák Károly: *Doba, Somlón. Állagbiztosítási terv*. Kézirat. Budapest, 1961. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 8750; Gál Tibor – Fejes Béla – Gerák Miklós – Vándor András – László Csaba: *Doba, Somlón. Állagvédelmi engedélyezési és kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1999. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 50021. A helyreállítás 2007-ben kezdődött, melyhez ld.: Fülöp András: *Ásatások Somló várában. Kutatási helyzetkép. Műemlékvédelem*, 51. 2007. 27.: „Somló várának helyreállítása ma még egy hosszú út kezdetén tart.” A munkálatok jelenleg is zajlanak. Ehhez legutóbb ld.: Fülöp András: *Doba, Somlón. Kivitelezés közbeni kutatói megfigyelések 2021–2022*. Kézirat. Budapest, 2022. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 51572.

⁶¹ Vándor András: *Budapest VI., Andrássy út 115. Födémmegegerősítés. Kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1987. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 37351; Gál Tibor – Fejes Dezső – Vándor András: *Budapest VI., Andrássy út 9. Építési engedélyezési tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1992. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 45318.

a helyreállítása volt, amit a Mérték Építészeti Stúdió tervezett.⁶² Ahogy elkezdődött a bontás, rájöttek, kéne valaki, aki járt már épületben, mert-hogy remek tervek vannak, de valakinek végig kellene gürcölnie.

Nagyon kedveltem a népi műemlékeket. Hihetetlen mennyiségű és sokféle népi épülettel foglalkoztunk, malommal, parasztházzal, ami egy nagyon-nagyon szórakoztató dolog volt. A népi műemlékvédelemnek – miközben besorolják a hagyományos műemlékvédelembe – egész más felfogása van azzal, hogy mindent meg akar tartani. És tényleg jó is, ha megtartja, mert egy ötvennyolcszor meszelt paticsfalat nem lehet megismételni. Ugyanez érvényes a templomfalak festett díszítéseire. Én mindegyiket szerettem. Akármire is nyúltam hozzá, egy idő múlva mindig kiderült, hogy nagyon érdekes dolgokat lehet kihámozni ezekből az épületekből, és nagyon szórakoztató, ha az ember hajlandó gondolkodni. Jó megfejteni egy épület történetét. Viszont nagy bánatomra a szakma nem jutott el odáig, hogy elkezdjen szerkezzettörténettel foglalkozni, ez teljesen kimaradt. Szóval a művészettörténész – már bocsánat – boldogan talál egy falat az egyik oldalon, és nem jut eszébe, hogy ha itt van egy, akkor öt méteren belül vagy hat méterrel kijebb kéne lennie egy másiknak. A műemlékfelügyelőség régi története szerint talán Pamer Nóra táviratozott Kiszánáról, és kérte, menjen le hozzá az építész. Felhívták, és elmondta, az a probléma, hogy talált egy falat, ami már három méter vastag, aztán később már három és fél méter volt. Erre Erdei Feri mondta neki, hogy próbáljon meg keresztbe ásní. Tehát addig hosszában ássott a falon.

11. „Vándor András-kereszt” a zsámbéki templomrom Sedlmayr János-féle rajzán, 1991

© MÉM MDK, Tervtár, ltsz. R 83993

⁶² A Mérték Stúdió 2003 óta vett részt az északi Klotild-palota hasznosítási terveinek kidolgozásában. A helyreállítási munkálatok 2011-ben készültek el (tervezők: Komjáthy Attila, B. Terbe Erzsébet, Márton Eszter). Bővebben ld.: Erő Zoltán: Ötcsillagos bérpaloták. Budapest, 34. 2011, 10. 6-9.

Mindig mondom, hogy a szerkeztörténettel érdemes lenne foglalkozni, mert ha a szerkezetet próbálom megérteni, abból megértem az építéstörténetet. Az építéstörténet adja hozzá, hogy 1647, én azt tudom mondani, hogy 1600 közepe. És ezzel soha nem foglalkozott senki, mert egy gyakorlatias dolog, a szerkeztörténethez nagyon kevesen értenek. Egyelőre általánosabb dátumaink vannak, mondjuk olyanok, mint ami a doktori disszertációból kiderül, hogy Magyarországon 1820 táján jelenik meg a tetőszerkezeti szelemen, de az még nem az igazi szelemen, amit mi annak tartunk. Az ember felmegy a fedélszékre, ránéz, és megállapítja egy csomópont alapján, hogy az 1800-as évek elején készült. Ebből aztán lehet következtetni arra, ami alatta van, mert azért lehet sejteni, hogy ha a fedélszerkezet 1820 körül készült, akkor az épület nem lehet 1914-es, és így tovább.

FDE: Mi a véleménye műemlékvédelem és társadalom kapcsolatáról, illetve a műemlékvédelem társadalmi beágyazottságáról?

VA: Mindenki nagyon szereti. Én Budaörsön élek, és ott mindenki rettentően odavan, hogy őrizzük meg a régi házakat, de az enyémet ne, mert az olyan pocskék állapotban van, hogy azt nem lehet. És időnként azt kell mondanom, hogy van is benne valami igazság, mert egy épületet megvédeni és megtartani manapság, amikor egészen fantasztikus pénzügyi díjszámítás van, nagyon nehéz, miközben teli vagyunk mindenféle szakértővel. Egy parasztházhoz is kell statikus, kellene különböző szaktervezők, ott van az utólagos falszigetelő, a faanyagvédelmi szakember, a restaurátor, egyebek; megfizethetetlen. Szóval, ha valaki Budaörsön építkezik régi házban, jövök és segítek, de pusztán szórakozásból, mert egyébként megfizethetetlen.

Példaként említhető a tatai Cifra-malom. 1968 óta szórakozunk vele,⁶³ most megint visszakerült állami kézbe, és talán lesz belőle valami. Ezt úgy kéne kezelnie az államnak, hogy azt mondja a tulajdonosnak, „Tessék megcsináltatni, egy forint az ára, és adok hozzá még harmincmilliót, vagy ötvenet.”, és akkor meg lehetne csinálni. Sopronban történt, még az IKV⁶⁴ időszakában, hogy egy részeg éjszaka az IKV-és főmérnök azt mondta, „Fiúk, ha nem fogtok hozzá valamelyik házakhoz, akkor lebontjuk. Mondjátok meg, melyiket akarjátok megcsinálni, és mi kiürítjük.” Megmondtuk, és akkor egy év múlva üres volt, mert állami tulajdon volt az egész, ami biztos a tulajdonjognak egy külön problémája, de manapság is az az ideális, amikor egyben meg lehet csinálni az egész épületet. Ennek ellenére manapság sokszor előfordul, hogy például csak egy mellékhelyiséget újíttatnak fel.

KG: Végezetül mit üzenne ma egy pályakezdő műemlékes statikusnak?

VA: Én érdeklődő kollégának mindig azt mondom, hogy ez egy kiváló szakma és csinálja, ebből még pénzügyileg is meg lehet élni – a statikusnak. Mi 1981-ben

⁶³ A tatai Cifra-malomban 1968-ban megszűnt az őrlés, 1972–1973-ban pedig leszerelték a berendezését. 1982-ben megkezdődött az épület malommúzeum céljára történő helyreállítása, ami még az 1990-es évek közepén is tartott. Ld.: Lukács László: A tatai vízimalmok – Körmendi Géza könyve. *Íme az én népem. Lackovits Emőke, Lukács László és Varró Ágnes előadásai a Magyar Rádió „Kis magyar néprajz” sorozatából (1984–1990).* Szerk. Fülöp Gyula, Lukács László. Székesfehérvár, 1995. 156.

⁶⁴ Ingotlankezelő Vállalat

12. A magyarpolányi tájház tornáca, 1993 © Mihalik Tamás felvétele
MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 155.549N

kezdünk el maszekolni, és bár nagyon kevesen vállalják fel, de van munka. Emellett érdekes feladat, ha valaki hajlandó gondolkodni, törni a fejét, és hajlandó menni. Van olyan munkánk, a szentgotthárdi díszterem, amit harminc-nyolcvan éve abbahagytak, és időnként előállnak valamivel, ami miatt fölöslegesen újabb és újabb energiákat ölünk bele, hátha egyszer folytatódhat a munka.⁶⁵ Szóval aki nem sajnálja rá az időt, erőfeszítést, és nem okoz neki problémát, hogy eleinte nem a legkönnyebb ebből megélni, annak jó szívvel ajánlom. Később, mikor az ember már belejött és sok munkája van, akkor meg lehet élni belőle. És mondom, roppant szórakoztató. Én legalábbis nagyon jól elszórakozom vele még mindig.

FDE-KG: Nagyon szépen köszönjük!

⁶⁵ A szentgotthárdi ciszterci apátság barokk kolostorának díszterméről van szó, amelyet Dorffmaister István történelmi olajfestmény-sorozata díszít. Ld.: Galavics Géza: Dorffmaister István történelmi képei. „Stephan Dorffmaister pinxit”. *Dorffmaister István emlékkiállítás.* Szerk. Kostyál László, Zsámbéky Mónika. Zalaegerszeg, 1997. 91.; Boda Zsuzsanna: A hegyfalui „képes szála” – Dorffmaister István elveszett pannósorozata 1794-ből. *Művészettörténeti Értesítő*, 47. 1998. 121., 123-124., 126., 135.